

4

SOPHIE ADLERSPARRE

”Reaktionen mot det af kvinnofrågan framkallade äktenskapsidealet” (1887)

Af Esselde.

Innehåll: Det nya äktenskapsidealet, antydt af framstående engelska författare, tecknad, negativt af nordens skalder, positivt af dessas kommentatorer. Upphäfvan- det af de gamla hustru- och äktamans-idealerna. Makarnes behof af inbördes kom- plettering. Kyskhets. Mod. Mannens likställighet med hustrun och tvärtom. Upp- fostran. Hemlif, m. m.

Reaktionen. Venstern: Strindberg, Bebel, Nordau, Brandes. *Högern:* Ellen Key, Jarl Hagelstam, Pastor Færden, m. fl. Sammanfattning.

Ordet reaktion har, som så många andra, blifvit ett slagord, hvilket tager färg och betydelse af den åsigt, i hvars tjänst det användes. Det får sålunda gälla som ut- tryck för ganska olika, stundom hvarandra motsatta begrepp. Hvad som från *en* sida betraktas som framsteg, blir ur en annan synpunkt tillbakaskridande, hvad som för den ene ter sig som revolution, blir för den andre reaktion. Detta är icke minst fal- let på kvinnofrågans område, särskildt i närvarande tid. En liten öfversigt af denna verkliga eller förmenta reaktion, så vidt som den är riktad mot det af kvinnofrågans förkämpar uppställda äktenskapsidealet, och ett försök att karakterisera de olika hufvudriktningarna af densamma torde därför här vara på sin plats.

Först likväl en inledande blick på detta äktenskapsideal, hvilket flertalet af kvin- nofrågans vänner i Norden, och vi bland dem, hylla. Det var några af Englands förnämsta författare, en Stuart Mill och hans hustru, en George Eliot, en Eliza- beth Barrett Browning, som först antydde i hvad riktning kvinnans frigörelse skulle komma att inverka på äktenskapet och i lifvet förverkligade sina åsikter härom.

Sophie Adlersparre (1887), ”Reaktionen mot det af kvinnofrågan framkallade äktenskaps- idealet”, *Dagny*, årg. 2, nr 1, s. 18–25. Återges i sin helhet.

Detta är ett utdrag ur

KÖNSPOLITISKA NYCKELTEXTER I-II

ISBN 978-91-7061-107-0

red. Klara Arnberg, Fia Sundevall & David Tjeder

© Makadam förlag 2012 www.makadambok.se

Antologi i två volymer, trådhäftat mjukband i kassett –
finns i bokhandeln!

Af Mill i hans epokgörande arbete om kvinnans underordnade ställning blef, ur vissa synpunkter, äktenskapet enligt den nya uppfattningen först närmare belyst.

I Norge har fru Camille Collett fällt många märkliga ord i ämnet. Senare har en anonym dansk författare i ett särskildt, mycket beaktansvärdt arbete sökt att ur utvecklingsteorien belysa äktenskapsfrågan.* Men för oss svenskar är det likväl först genom de stora norske diktarne och deras svenska kommentatorer, som det nya äktenskapsidealet blifvit klargjort, dels negativt i skildringen af dess motsats, dels ur denna dess vrångbild utlöst eller så att säga ”framälskadt” och uppvisadt för tänkande läsare. Klarast och mest tilltalande har detta skett genom signaturen Robinson i hans i sitt slag allenastående, märkliga arbete ”Ibsen och äktenskapsfrågan”. Så ock af L. H. Åberg, m. fl.** Vi skola därför delvis följa deras uttalanden, då vi här i största korthet teckna grunddragen af det nya äktenskapsidealet, hvilket man, med betonande af dess mest betecknande egenskap, kunde kalla *det etiska*.

Enligt den antydda uppfattningen blir den äktenskapliga förbindelsen *en innerlig, personlig lifsgemenskap, bygd på grunden af en äkta kysk kärlek, – ”Agape” i sig upptagande ”Eros”*** – hvars livsvilkor är troheten, och hvars närmaste uppgift är dels att utveckla till allt rikare viljeharmoni den sympati, som först väckte kärleken till lif, dels att genom makarnas ömsesidiga inflytande mer och mer förädla och frigöra samt derigenom lyckliggöra den hos dem inneboende menskliga personligheten*.

Förhållandets natursida och dess berättigande förnekas icke, men det underordnas den högre, den andliga kärlekens makt.

”Sjelfutplånelsens och viljedödandets falska hustru-ideal”, upphäfves likaväl som sjelftillräcklighetens och allenarådandets äktamans-ideal. ”Man och hustru hafva behof af inbördes komplettering icke minst i psykiskt afseende.”

”Lika litet som full mensklig utveckling är möjlig utan att mannen lär något af hustrun och dermed fyller ett tomrum i sin halfhet som menniska”, lika litet kan hustrun undvara detsamma från honom; ”och de två egenskaper, de främst hafva att tillägna sig af hvarandra äro kyskhet och mod”.

Det etiska äktenskapsidealet ställer således samma trohetskraf på mannen som på hustrun och fordrar af henne mod att vara sig sjelf, i stället att förlora sig i mannen eller på omvägar göra sin vilja gällande gent emot hans. Men då ett sådant äktenskap icke skulle kunna byggas i strid mot rådande sedeopinion och lag, blir dess verkan också retroaktiv. Så förutsätter det den unge mannens likställighet med kvinnan i

* Forholdet mellem mand og kvinde, belyst gennem udviklingshypotesen. Kjøbenhavn 1884. Se äfven Åbergs uppsats om densamma. Tidskr. f. Hemmet 26 årg.

** Ibsen och äktenskapsfrågan af *Robinson*. I äktenskapsfrågan af *L. H. Åberg*. Våra äktenskapslagar af *L. H. Åberg*. Ibsens Gengangare af *S. L.-d Adlersparre*. Omstörtning eller utveckling af *F. A. Ek*, m. fl.

*** Se *L. H. Åberg*s förklaring af äktenskapets väsen.

sedligt afseende och kvinnans likställighet med mannen inför lagen samt i fråga om förståndsutveckling, rätt till arbete, o. s. v.

Byggt på sådan grund blir äktenskapsförbundet nog starkt och innerligt att utan fara kunna bära ansvaret för det kommande släktets uppfostran till sedligt starka människor, mäktiga att älska och tro. Likaså kan det utan fara bära sådana förändringar i arbetets form och familjelivets omsorger, som den nya tiden medför.

Det etiska äktenskapsidealet skiljer sig alltså från den kyrkligt ortodoxa och den världsligt konventionella uppfattningen, så ock från den åsigt, som i äktenskapet ser blott naturförhållandena, eller förbiser makans uppgift för moderns och husmoderns. Sökande friheten i sanningen, vill det i sig upptaga det kristliga sedebegreppet, den kristliga personlighetsidén och den kristliga kärlekens art. Helt visst skall det också under den kristna lufsåskådningens hägn vinna sin högsta fullkomning.

Mot detta äktenskapsideal har nu, som vi nämnt, en reaktion inträdd, hvars hufvudriktningar vi här ville antyda. För att ej blifva alltför vidlyftiga skola vi likväl begränsa oss till de skrifter i ämnet, som här i Norden förekommit under de två å tre sista åren.

Främst – icke på grund af det gamla ordspråket ”ära den som äras bör”, utan endast på grund af *året för hans framträdande i reaktionärt syfte* – må då nämnas förf:n af ”Giftas” såsom *naturalismens* banérförare. Här har, som bekant, steget tagits så långt tillbaka som till Rousseau, hvars teorier predikas i form af köttets evangelium med särskilt tillämpning på ynglingaåldern, och hvars idéer om äktenskapet här omsättas i syfte att såsom norm för förhållandet mellan man och hustru uppställa det *blott* naturliga, utan allt afseende på personlighetens inre kraf eller kulturens inflytande.

Socialismen under Bebels fana går ännu längre i protest mot det etiska äktenskapsidealet, i det hon yrkar *det lagliga äktenskapets upphäfvande*, och, med ett af sina vanliga luftsprång i slutledningen, förklarar, att i och med detsamma prostitutionen skall upphäfva sig sjelf.*

Nihilismen med Nordau till målsman anfaller med hätskhet det monogama äktenskapsidealet i dess gamla så väl som i dess nya form. Han förklarar att trohet är ett naturvidrigt begrepp, att den fysiska kärleken har rätt att bryta alla band och undanröja alla hinder, samt påstår att könslivet inom människoverlden lyder under fullt samma lagar som inom djurverlden.**

I närmaste anslutning till nihilismen kommer slutligen hvad man kunde kalla *antropologismen* med Georg Brandes som tolk*** och vill ”på fortidens erfaringer bygge

* Se *Qvinnan* i forntiden, nutiden och framtiden af *August Bebel*.

** Se *Nutidslögner* af *Max Nordau*. Öfvers.

*** Se *Georg Brandes* företal till 2:dra uppl. af hans danska öfversättning af *Stuart Mills* bok om *Qvinnans undertryckta ställning*. Öfvers.

fremtidens perspektiver”, i det han försöker uppvisa, att det *monogama äktenskapet, långt ifrån att innebära ett framsteg i förhållandet mellan könen, i själva verket var krigsförklaringen emellan dem*, hvarefter också ett permanent krigstillstånd varit rådande mellan män och kvinnor. För att bota detta onda, *skall nu, menar hr Brandes, framtiden dekretera full könsfrihet och kasta omsorgen om afkomman på staten*.

Dessa trenne parallella strömningar i kulturfiendtlig och förnedrande riktning, hvilka innebära på en gång revolution och reaktion af farligaste art, utgöra *venstern* i den reaktionära rörelse, hvars grunddrag vi här velat antyda.

Högern är mera ofarlig, stundom också oklar. Den representeras af både kvinnor och män, både kyrkans och vetenskapens tjänare. De åsyfta både *en reaktion mot reaktionen* i dess ofvannämnda barbariska form och *en reaktion mot kvinnorörelsens etiska äktenskapsideal*. De äro alltså både med och mot oss och tillhöra den grupp af iakttagare på de sociala rörelsernas område, hvilken förblandar tvänne motsatta riktningar och fördömer den ena för den andras skull.

Vi skola först och utförligast granska den svenska representanten af gruppen: *fröken Key*. Van vid det enkla, sakrika och af naturlig värme genomandade skrifsätt, som i Tidskrift för Hemmet plägat utmärka Elizabeth B. Brownings och George Eliots sinrika kommentator, häpnar läsaren vid att i henne ifrågavarande uppsats *Om reaktionen mot kvinnofrågan** påträffa ett gåtoliikt opus, som skulle lemna honom alldeles villrådlig om meningen med dess innehåll, om ej öfverskriften gifvit ett slags Ariadne-tråd till labyrinten.

Man förstår att förf:an ömmar för männen i allmänhet och de *äkta* männen i synnerhet. Hon beklagar kvinnornas arbetstäflan med dem, ”som ofta skola försörja andra”. Hon tror att intresset för de nya uppgifter, som vänta kvinnan på arbetets område, skall förmå henne att undertrycka kärleken och försaka äktenskapet, eller i alla händelser att vårdslösa hemmet. Hon gisslar de ”våldsamma”(?) försök som göras att tvinga naturen att passa in i likställighetsteorien, m. m. Men i samma andedrag yrkar hon, att hvarje lagligt hinder för kvinnan att på *alla* områden *likställas* med mannen måtte upphävas!

Diktarnes skildring af mannens skuld i de olyckliga äktenskapen anser förf:an osann. *I nio fall af tio består hans skuld endast deri, att hans yttre sträfvanden gjort honom likgiltig för hustruns inre lif, ”att han kommer hem arbetstrött”* – för att kanske taga sig en grundlig lur i stället att meddela sig med de sina, – *”att han önskar men saknar för-måga att vara sympatisk”, att sålunda ”allt själfullt samlif inom hemmet upphör”, hvilket käns tomt – ”åtminstone för hustrun”* – m. m. Men är blott hustrun icke lika trött och oroad, vare sig i följd af frivilligt arbete, så är i förf:ans ögon äktenskapet räddadt. I

* Om reaktionen mot kvinnofrågan af *Ellen Key*, revy 1886 af Gust. af Geijerstam.

motsatt fall förutser hon, att det skall urarta och gå under." *Många vänta*", säger hon, *att kvinnans frigörelse "skall fullkomligt omdana mensklighetens känslor", att kärleken mellan könen skall dö ut och ersättas af naturdriften, att hemlifvet skall undanträngas af klubbilifvet, all sedlighetssträfvän upphöra*, m. m.

Här tycker sig läsaren åter kunna draga andan. *Förf:an har således velat protestera mot socialismens äktenskapsfiendtlighet*. Derfor vare hon hjertligt tackad, men på samma gång må man dock energiskt jäfva sanningen af hennes påstående, att det ohyggliga framtidsperspektivet är *qvinnoemancipationens* verk, eller "att *qvinnofrågans* utveckling för närvarande går i riktningen af att uppställa naturdriften som norm för äktenskapet". Genom att sålunda göra kvinnofrågan identisk med socialismen har förf:an allt för godmodigt låtit lura sig af den tyske socialistchefens lilla knep att, med kvinnoörelsen till skylt och förevändning, framlägga socialdemokratiens lärobyggnad till allmänhetens fromma.

Hvar förf:an vill finna bot för den befarade omstörtningen, får läsaren icke klart för sig. Än synes hon vilja, att kvinnan afstår från det högre äktenskapsidealet och går tillbaka till den förflutna tidens åsigt, att blott äktenskapet blir af, så är det icke så noga med dess idé. Än återgår hon till den Geijerska satsen, att kvinnan bör tillerkännas all frihet, men afstå att begagna den. Slutligen replierar hon på utvecklingsläran, hvilken, emedan den ej vågar räkna på ett lif efter detta, skall så mycket mer arbeta på förädlingen af jordelifvet och slutligen lyckas att bereda hvar och en, män och kvinnor, sin rätta plats, bevara modern åt familjen, rädda barnen undan skolan och dana ett hem utan vank.

Nästan samtidigt med fr. Key och drifven af snarlika farhågor, framträdde i Finsk Tidskrift dr *Jarl Hagelstam* och uttalade der naturvetenskapens veto öfver kvinnofrågan.* Han har dervid framställt äktenskapet såsom för kvinnan *lifsuppgiften quand même*, inför hvilken *alla andra lefnadsmål, äfven den ogifta kvinnans*, måste vika eller frivilligt offras, men hvilken också i sin ordning måste offras eller helt och hållet uppgå i *moderskapet*. Modern har nämligen, enligt dr. H. att, med undantag af existensmedlens anskaffande, ensam bära *all* omsorg och *allt* ansvar för hemmets och barnens uppfostran. Den äkte mannen och fadren spelar deremot inom förf:ns idealfamilj en ytterst obetydlig och underordnad rol. Han skall vörda hustrun-moderns höga mission samt arbeta och strida för att efter förmåga förse henne och "hennes" barn med lifvets nödtröft, söka förbättra lagarne till hennes förmån, men någon lifsgemenskap, något samarbete mellan makarne nämnes aldrig. Icke heller yttras ett ord om hustruns uppgift i förhållande till mannen. Det kommande släktet ar, enligt dr. Hagelstam, kvinnans *raison d'être* och omfattar *hela* hennes uppgift.

I den punkten sammanstämman vetenskapens och den ortodoxa kyrkans målsmän

* Finsk Tidskrift juni 1886. Kvinnofrågan ur naturvetenskaplig synpunkt, af *J. Hagelstam*.

och förena sig på samma grund i förkastelsedomens öfver qvinnorörelsen. Särskildt hata de resp. herrarne yrkandet på likställighet mellan könen och hafva aldrig förstått, att det är likställande i *valfrihet*, – rätt att, i likhet med mannen, söka de uppgifter, som öfverensstamma med hennes anlag – som qvinnan inlägger i detta yrkande, alldeles icke rätt att alltid göra detsamma som mannen, hvilket vore en dårskap.

Det är i första rummet den norske pastorn *J. M. Færden*, som här fört kyrkans talan.* För honom är qvinnans sjelfständighetskänsla ingenting annat än ”*Evabiddet*”, hennes kraf på rätt till utveckling af sina inneboende anlag ”*pur demonstrationslyst*”, hennes största fara i intellektuellt hänseende den att förlora medvetandet af ”*sin refbensnatur*”**, hennes ställning i äktenskapet *underdånighetens*, samt hennes hela andliga och lekamliga kapacitet inskränkt till den att *vara eller kunna blifva mor*.

I öfverensstammelse med den norske pastorn uttalar den finske biskop *G. Johansson* i sitt herdabref till Kuopio läns presterskap, hvilket bref vi känna endast genom citat i Finsk Tidskrift, sin förkastelsedom öfver qvinnoemancipationen. Dess ”egentliga syfte”, är, säger han, att *upphäfva de olikheter mellan man och kvinna i äktenskapet och samhället, som Gud uppställt*. Alltså ”är den till sitt innersta ett uppror mot Guds verldsordning” och därför ”fördärfbringande för både samhället och qvinnan”.***

Slutligen spelar, mellan alla dessa olika modulationer af verklig eller förment reaktion, en liten fin stamma, än gycklande i klangfulla rim öfver framtidens emanciperade qvinnor och viljeförslappade män, än åter varnande i allvarliga stanser för andra olycksdigra följder af den förhatliga tidsandan. Det är en finsk diktarinna under okänd pseudonym,**** som sålunda oförtröttad blåser sin lilla piccola-flöjt till de ecklesiastiska brumbasarne, den fysiologiska bröllopsfiolen och den ”äktenskapliga luren”, hvilka, jemte den Brandeska stridsbasunen och de Rousseau-Strindbergiska naturljuden, bilda stämmorna i den väldiga reaktionssymfoni, hvars ”ledgångsmotiv” vi här ofvan antydt.

Dock, saken är allt för allvarlig att tillåta ett skämt. Högerförfattarne, hvilka här helt naturligt betecknats med sina skarpaste yttranden, hafva tydligen talat af full öfvertygelse. Deras protester mot naturalister och nihilister äro fullt befogade. Äfven i qvinnofrågans moderata läger finnas unga ifrare, hvilkas ensidigheter påkalla varning och tillrättavisning. Men att skära alla öfver en kam, att fördöma hela den betydande rörelsen för öfvergreppens skull, det är både orättvist och oklokt.

Likväl möter man, särskildt hos dr. Hagelstam, liberala medgifvanden för den ogifta qvinnans räkning, på hvilka vi gerna ville bygga hoppet om en framtida för-

* Kvindespörsmålet af *J. M. Færden*. Tilsvaret til *J. M. Færden*, ved Kitty L. Kielland.

** Orden citerade af förf:n.

*** Biskop *G. Johanssons* hellsning till Kuopio stifts presterskap i bih. till Missionstidning för Finland 1885, n:is 8 och 9.

**** Framtidsbilder af *Dagny*.

soning. Dr. H. ger dessutom många för vår tids arbetande kvinnor väl behöfliga varningar mot förbiseendet af naturens kraf. Men man frågar sig, om ej han å sin sida förbiser, att vi äro icke blott naturväsen, utan också andeväsen, begåfvade med vilja och karaktär, samt att vi, som sådana, hafva kraf och förpligtelser äfven gent emot vår egen natur, hvilken vi, liksom männen, äro ämnade att i viss mån beherska, icke *blott* lyda. Man frågar sig vidare, om det kan vara detta förbiseende, som gör, att dr. H. tagit sin uppgift nästan som en diagnos, m. a. o., att hans skildring af kvinnans naturlif är nästan en sjukdomsbeskrifning, hvori svaghetssymptomen och deras verkan på sjäslifvet betraktas såsom gifna och oundvikliga.

Äfven herr pastor Færden gör några, ehuru svagare, medgifvanden åt tidens fordringar. Han yttrar dessutom många djupa och vackra tankar, hvilka äro väl värda att taga vara på, helst de, hvilka låta sig lika väl tillämpa på vår uppfattning som på hans egen. Så säger han i sin protest mot upphäfvandet af äkta makars egendomsgemenskap: *"Ägte-kjerligheden er jo i sig selv et Sameie"*. Ja visserligen, men det är frivilligt och får deraf sitt värde. I fråga om hustruns underdånighetsförhållande säger han, med en liten omskrifning af bibelns ord, att "mannen skall vara hufvudet, kvinnan hjertat i äktenskapet". Ordet klingar så i vackert, att man är färdig att obetingadt upptaga det, tills man märker att förf:n här skapar ett nytt "*Säreie*" af långt farligare beskaffenhet än det juridiska – en boskilnad af äktenskapets allra dyrbaraste tillgångar, åsyftande att göra *kärleken till hustruns ensak, förståndet till mannens*. Slutligen anföra vi med odelad sympati den vackra bilden, att det är med kärleken som med vingparet, *"det hvilat öfver fogelns nacke som ett ok, men i verkligheten är det en lyftande, bärande kraft"*. Vi erinra blott, att bilden, om den fullföljes, visar, att skaparen gifvit *båda* makarna samma bärkraft.

De uttryck af hån och förakt mot olika tänkande, som vanställa både den kyrkliga och den vetenskapliga förf:ns framställning skulle lätt kunna gäldas med samma mynt. Men vi akta vår sak för högt att vilja försvara den med dåliga vapen.

Vi hafva här, så vidt utrymmet medgifvit, tecknat de båda hufvudströmningarna af reaktionen mot det af kvinnofrågan framkallade äktenskapsidealet. Båda förtjena i hög grad alla rättänkandes uppmärksamhet. Man har icke lof att förblifva okunnig om eller likgiltig för rörelser, som kunna leda våra kvinnors trygga och sunda framåtskridande på villospar eller ock stäcka dess framsteg. I synnerhet kräfver *vensterreaktionens* försök att, under förevändning att frigöra kvinnan, i stället frigöra de sinliga lidelserna och göra kvinnan till slaf under deras förnedrande ok, den största vaksamhet, de allvarligaste varningar. Äfven den reaktionära *högern* måste uppmärksamt följas och bemötas, det senare i synnerhet i handling, *i det våra kvinnor visa sig kunna bära sina nya uppgifter och rättigheter utan att kränka sin qvinliga natur eller svika de pligter densamma ålägger dem, vare sig inom eller utom familjen*. Endast så skola de

Detta är ett utdrag ur

KÖNSPOLITISKA NYCKELTEXTER I-II

ISBN 978-91-7061-107-0

red. Klara Arnberg, Fia Sundevall & David Tjeder

© Makadam förlag 2012 www.makadambok.se

Antologi i två volymer, trådheftat mjukband i kassett –
finns i bokhandeln!

kunna vinna den utveckling af sin menskliga personlighet, som de så mycket eftersträfvat, men hvilken hämmas på ett mycket värre sätt af tendensen till en naturstridig karlaktighet, än af förflutna tiders öfverdrifna och tillgjorda qvinlighets-kult. Först om qvinnorna skulle svika sig sjelfva och gå öfver till venster-reaktionen, först då skulle högerns ensidigheter blifva farliga, detta genom att blifva i viss mån berättigade.

Vi hoppas dock för visso, att *centern, det sunda och sansade framåtskridandets parti*, skall segra, särskildt i äktenskapsfrågan, emedan denna i sig innebär hela qvinnofrågan, likasom blomknoppen bär inom sig den blifvande frukten. Ingen väntar, att det nya äktenskapsidealet skall tränga igenom med ett enda slag. Man hoppas icke ens, att det någonsin skall i full sanning realiseras af *alla*. För de lyckligaste är det icke ens nytt. I bästa fall är det en gradvis sig utvecklande historia. För andra är och förblir det en chimär. Vår tro är, att det småningom skall genomtränga det allmänna medvetandet och att, under dess hägn, i trots af de förirringar och missgrepp i enstaka fall, som äro oskiljaktiga från alla brytningstider, familjen och hemlifvet skola, icke som höger-reaktionärerna förmena, slappas och upplösas, utan på grunden af individuel frihet och förbindande kärlekspligter utveckla sig renare och mera harmoniskt än förr.

Huru det etiska äktenskapsidealet kommer att verka på det personliga förhållandet makarne emellan, säger oss, på grund af egen erfarenhet, Stuart Mill. Hans ord innebära den bästa vederläggning af våra reaktionärs farhågor, och vi afsluta därför med dem vår lilla uppsats.

"Hvad äktenskapet skulle kunna vara mellan tvänne personer med odlade förmögenheter, med enahanda åsigter och sträfvanden, lefvande i en jemnlighet af det bästa slaget, likhet i krafter och förmögenheter, men med några mera utvecklade hos den ena, några hos den andra, så att hvardera kan njuta den ousägliga fröjden att i något hänseende se upp till den andra, att ömsom leda och ledas på utvecklingens bana – detta vill jag icke försöka att beskrifva. För dem, som kunna fatta det, behöfves det icke; för dem, som icke kunna det, skulle det blott synas som en svärmares dröm. Men jag påstår med den djupaste öfvertygelse, att detta och endast detta är äktenskapets ideal, och att alla åsigter, vanor och inrättningar, som gynna något annat begrepp derom eller gifva en annan riktning åt dermed i samband stående föreställningar och sträfvanden, de må framträda under hvilken skepnad som helst, äro lemningar af det gamla barbariet. Mensklighetens sedliga pånyttfödelse skall först då verkligen börja, när det mest grundväsentliga af alla sociala förhållanden står under jemnlighetens lag, när menniskorna lärt att odla sin starkaste känsla af sympati i sammanlefnaden med en like i rättigheter och bildning."

Detta är ett utdrag ur

KÖNSPOLITISKA NYCKELTEXTER I-II

ISBN 978-91-7061-107-0

red. Klara Arnberg, Fia Sundevall & David Tjeder

© Makadam förlag 2012 www.makadambok.se

Antologi i två volymer, trådheftat mjukband i kassett –
finns i bokhandeln!

David Tjeder

MELLAN UTLEVELSE OCH KYSKHET: 1880-TALET SEDLIGHETSDEBATT

Kommentar till Sophie Adlersparre,
"Reaktionen mot det af qvinnofrågan framkallade
äktenskapsidealet"

Under 1880-talet blev den offentliga könspolitiska debatten mer omfattande än under alla tidigare decennier på 1800-talet sammanräknade. Tidigare debatter, som de kring Almqvists *Det går an* och de om gift kvinnas myndighet, hade varit mycket mer avgränsade. Under 1880-talet blev debatten vidare nordisk, inte begränsat svensk, och man ifrågasatte och omformulerade hela genusordningen. Hur skulle ett idealt äktenskap se ut? Vilka sexuella normer borde gälla för kvinnor och män före äktenskapets ingående? Vilka gränser borde finnas för vad kvinnor fick och inte fick göra i offentligheten? Alla dessa frågor sattes under lupp. Tiden ömsade skinn, och den offentliga kampen om värderingarna var ovanligt tydlig och explicit. Att bena upp de många trådarna och åsikterna är en komplicerad uppgift. Den gryende kvinnorörelsen hade inte en enhetlig ställning i debatten.

Kvinnorörelsen

Under stora delar av 1800-talet var Sverige ett land med kvinnosakskvinnor (och ett inte oansenligt antal kvinnosaksmän), men utan en egentligt organiserad kvinnorörelse. Det fanns inga feministiska föreningar förrän på 1870-talet. Ett första steg mot en samlad rörelse hade förvisso tagits av Sophie Adlersparre (1823–1895) och Rosalie Olivecrona, som från och med 1859 utgav *Tidskrift för hemmet*. Tidskriften var dock till en början försiktig i kvinnosaksfrågor. Efter några få år började skribenterna i tidskriften allt tydligare ställa krav på samhälleliga förbättringar för kvinnor. Kvinnor måste få bli fria att utveckla sina egna personligheter och sitt förnuft, menade man, med ett tankegods som var grundat i en på en gång liberal och kristen tradition. (Det är ingen slump att "Reaktionen mot det af qvinnofrågan framkallade äktenskapsidealet" avslutas med ett långt citat från John Stuart Mill, liberalismens huvudideolog.) Det var särskilt Adlersparre som drev tidskriften i mer explicit feministisk riktning, något som ledde till en schism mellan henne och Olivecrona. Adlersparre övertog sedan ensam redaktörskapet från 1868, och tidskriften spelade en stor roll för formerandet av en spirande kvinnorörelse under 1860- och 70-talen.

Detta är ett utdrag ur

KÖNSPOLITISKA NYCKELTEXTER I-II

ISBN 978-91-7061-107-0

red. Klara Arnberg, Fia Sundevall & David Tjeder

© Makadam förlag 2012 www.makadambok.se

Antologi i två volymer, trådhäftat mjukband i kassett –
finns i bokhandeln!

Vid tiden för sedlighetsdebattens rasande hade *Tidskrift för hemmet* övergått i tidskriften *Dagny*, som var Fredrika-Bremer-Förbundets (FBF) organ. Förbundet grundades några år efter att debatten brutit ut, 1884, till en början för att garantera *Tidskrift för hemmets* ekonomiska överlevnad. Sophie Adlersparre var då fortfarande tidskriftens redaktör och kom förstås att organisera sig inom FBF. Föreningens syfte, enligt dess program att arbeta för "kvinnans höjande i sedligt och intellektuellt såväl som i socialt och i ekonomiskt hänseende", hade formulerats decennier tidigare i *Tidskrift för hemmet*.

Adlersparre fungerade som en spindel i nätet för den gryende svenska kvinno-rörelsen. I den egenskapen kom hon också att agera polis: hon mutade obönhörligt ut de kvinnliga intellektuella vars ideologiska program hon inte ville stödja, och hjälpte aktivt kvinnor vars grundsyn var förenlig med hennes egen. Kvinnosaken skulle grundas på liberal bas, med kristen tro, och lösningen på vad man kallade sedlighetens problem skulle vara sexuell återhållsamhet. Adlersparre var på en gång radikal och moderat, en som samtidigt ställde krav på samhällseliga förändringar och män som grupp, och höll igen tyglarna när kraven på förändring var för omfattande, eller när andra ideologier än liberalism och kristendom gjorde sig gällande. Vi kan i källtexten se hur särskilt Ellen Key var föremål för hennes kritik.

Adlersparres artikel är inte en nyckeltext i den meningen att den spelat en stor könspolitisk roll. Texten är snarare en nyckel in i en intensiv könspolitisk debatt och en viktig könspolitisk fråga: vilka sexuella normer ska gälla för män och kvinnor? Adlersparre var ute efter ett mer jämlikt äktenskapsideal i vad hon själv kallade en brytningstid.

En annan feministisk rörelse i Sverige var Federationen, en engelsk organisation som etablerade sig i Sverige 1878 och vars organ *Sedlighets-Vännen* började utges samma år. Även denna organisation och denna tidskrift spelade viktiga roller i sedlighetsdebatten. FBF hade alltså kvinnans sedliga, intellektuella, sociala och ekonomiska höjande på sitt program. Federationen hade ett mer avgränsat syfte, fokuserat på sedligheten framför det sociala och ekonomiska. Målet skulle kunna formuleras som höjandet av mannen i sedligt hänseende. I mer handfast mening kämpade Federationen för avskaffandet av prostitutionens reglementering, något som även FBF gjorde.

Prostitutionens reglementering

I Stockholm och några andra svenska städer var prostitutionen under 1800-talet reglementerad. Reglementeringen innebar att prostituerade kvinnor skrevs in i särskilda register och tvingades till ständiga undersökningar för att se om de hade könssjukdomar. Läkare var centrala i legitimeringen av detta system, där enbart prostituerade kvinnor identifierades som källor för venerisk smitta. Reglementeringen innebar också en detaljerad reglering av de prostituerades klädsel, vilka platser de fick uppehålla sig vid, och vid vilka tider på dygnet de fick ägna sig åt prostitution. Den innebar en sexualisering av det offentliga rummet för *alla* kvinnor, som kunde

Detta är ett utdrag ur

KÖNSPOLITISKA NYCKELTEXTER I-II

ISBN 978-91-7061-107-0

red. Klara Arnberg, Fia Sundevall & David Tjeder

© Makadam förlag 2012 www.makadambok.se

Antologi i två volymer, trådhäftat mjukband i kassett –
finns i bokhandeln!

uppfattas som och registreras som prostituerade om de bara befann sig på fel plats vid fel tidpunkt.

Reglementeringen, som hade importerats till Sverige från Frankrike med vissa inslag hämtade från England, innebar en institutionaliserad dubbelmoral. Kvinnor förväntades vara kyska fram till det att de gifte sig. Män, däremot, uppfattades som mer sexuella varelser med en i princip okontrollerbar sexdrift. Om de inte fick agera ut sin sexualitet med prostituerade kvinnor skulle deras begär behöva släckas på andra sätt.

Denna dubbelmoral, med skilda sexuella regler för män och kvinnor, var alltså Federationens främsta måltavla. Lösningen på dubbelmoralens problem stod helt enkelt att finna i att män skulle bli som kvinnor: kyska före äktenskapets ingående. Krav ställdes på män och på mäns förmåga att behärska sina sexuella begär. Medan den dominerande diskursen problematiserade de prostituerade men inte deras kunder, vände Federationen tillsammans med FBF på diskursens innehåll och pekade på att prostitutionen inte skulle existera om det inte vore för de manliga kunderna. Och dessa kunder skulle inte existera om män bara kunde förmå sig till att bli mer som kvinnor. Argumenten var inte specifikt svenska eller nordiska; i England fördes just dessa argument fram av feminister i deras kritik av prostitutionens reglementering.

FBF i allmänhet och Sophie Adlersparre i synnerhet delade Federationens analys av den manliga sexualiteten i relation till prostitutionen. Båda organisationerna kämpade dock i motvind i sedlighetsdebatten och fick utstå en hel del spott och spe i tidningar och pamfletter. Män utmålade kvinnorna i dessa rörelser som sexualfientliga, som ättiksuras nuckor som var för fula för att själva kunna få en karl. (Känns stereotypen av feminister som okvinnliga igen?) Även i senare genusblind forskning har FBF och särskilt Federationen tenderat att tecknas i negativa färger, inte minst därför att de agerade mot den sida som traditionellt tecknats som hjältesidan: det moderna genombrottets män.

Det moderna genombrottet

På 1880-talet slog det moderna igenom på bred front, särskilt inom skönlitteraturen. De stora norska dramatikerna (Henrik Ibsen, Bjørnstjerne Bjørnson) och den danske överideologen för det moderna, Georg Brandes, satte tillsammans med särskilt August Strindberg i Sverige frågor om modernitet, sexualmoral, manlighet och kvinnlighet under lupp. De stod för en ny och kritisk rörelse i tiden, inspirerades av naturvetenskaperna, särskilt Charles Darwins evolutionsteorier, och bröt mot samtidens hyckleri. Deras idéer gick i samtiden under namnet naturalism, och deras lösning på dubbelmoralens problem var mer modern: kärleken skulle släppas fri. Män såväl som kvinnor skulle vara fria att få söka sexuell njutning tillsammans.

Fast vänta. Sådär har det moderna genombrottet och dess ledande *män* skildrats många gånger förr, ofta av forskare som själva varit män. Att argumentera för friare sexualitet för både män och kvinnor har ogenomtänkt framstått som den enda radikala lösningen, särskilt som just den lösningen sedermera blivit den vinnande.

Detta är ett utdrag ur

KÖNSPOLITISKA NYCKELTEXTER I-II

ISBN 978-91-7061-107-0

red. Klara Arnberg, Fia Sundevall & David Tjeder
© Makadam förlag 2012 www.makadambok.se

Antologi i två volymer, trådhäftat mjukband i kassett –
finns i bokhandeln!

För sedlighetsdebattens del var sannolikt inga texter viktigare än Ibsens *Et dukkehjem* (1879), August Strindbergs novell "Dygdens lön", som ingick i den första volymen av *Giftas* (1884), och Björnsterne Björnsons drama *En hanske* (1883). De tre texterna visar på tydliga slitningar mellan det moderna genombrottets män. Ibsens inlägg handlade mer om äktenskapsfrågan än sedlighetsfrågan: han ville visa på hur det för kvinnor, som förkvävdes av tidens förtryckande kvinnoideal, kunde vara att föredra att lämna sin make för att få utveckla sin personlighet i frihet. Björnsons drama uppbar just den feminism som Federationen stod för: han betonade vikten av att män höll sig sedligt rena före äktenskapets ingående. Björnson turnerade genom Norden med ett föredrag där han propagerade för manlig kyskhets. Strindberg, å sin sida, lämnade i och med "Dygdens lön" sin tidigare radikala inställning till kvinnofrågan och ställde sig tvärt emot Björnsons inställning.

Män, menade Strindberg, måste få utlopp för sin sexualitet. I "Dygdens lön" pekade han på hur det gick för den man som mot naturens krav följde renhetens principer. Theodor Wennerström blir sjuk och svag, dras sexuellt åt det egna könet, och dör i förtid. Theodor förlorar sin manlighet som en följd av att han levt enligt Federationens, och Björnsons, moraliska principer.

När Georg Brandes 1883 valde att publicera en bok med titeln *Det moderne gjenembruds mænd* innebar det en könspolitisk handling. Det moderna genombrottets många kvinnor var medvetet uteslagna. En lång rad radikala kvinnliga författare började debattera inte minst de sexuella frågorna i offentligheten under 1880-talet. Inte alla, kanske inte ens de flesta, gjorde det på sätt som föll FBF eller Federationen på läppen. Stella Kleve (pseudonym för Mathilda Malling) vände i novellen "Pyrrhussegrar" från 1886 på Strindbergs argument, och pekade på vilka lidanden en *kvinn*a kunde utsättas för om hon inte levde ut sina sexuella känslor. I ett samhälle där det antogs vara män som led av att inte få utlopp för sin sexualitet innebar Kleves åsikter ett brott mot dubbelmoralen, mot den manliga naturalismen – och mot kvinnosaken så som den formulerades av Federationen och FBF. Kleve fick, liksom andra unga kvinnliga författare som inspirerades av naturalismen men gav den ett tydligt feministiskt innehåll, utstå hård kritik från kvinnorörelsens mer moderata förespråkare.

Här anas arvet från den debatt som följde på Almqvists *Det går an* från 1839. Efter Almqvists roman blev det mycket svårt, ja hart när omöjligt, att diskutera frågor om sexualitet utan att själv framstå som en osedlighetens förespråkare. Den tidiga svenska kvinnorörelsen satte som framgångsrik Adlersparres artikel en ära i att vara sedlighetens tillskyndare. Adlersparre var ofta mycket fördömande mot de kvinnor som inte stod på hennes sida i sedlighetsdebatten. Victoria Benedictsson (Ernst Ahlgren), Amanda Kerfstedt, Anne Charlotte Leffler, Alfild Agrell och Ellen Key, för att nämna de mest kända, argumenterade utifrån olika ståndpunkter för en friare sexualitet för kvinnor, men på kvinnors villkor, inte mäns. Federationens och FBF:s kvinnliga dygdeideal var de starkt kritiska mot. De blev motarbetade både av den mer moderata kvinnorörelsen och av det moderna genombrottets män. Dessa sparade sina allra värsta glåpor för de kvinnor som i offentligheten konkurrerade med dem om utrymme och prestige.

Detta är ett utdrag ur

KÖNSPOLITISKA NYCKELTEXTER I-II

ISBN 978-91-7061-107-0

red. Klara Arnberg, Fia Sundevall & David Tjeder
© Makadam förlag 2012 www.makadambok.se

Antologi i två volymer, trådhäftat mjukband i kassett –
finns i bokhandeln!

Sammanfattande reflektioner

”Reaktionen mot det af qvinnofrågan framkallade äktenskapsidealet” tillkom i en brytningstid. Kvinnor hade ännu inte tillerkänts medborgarskap och de var långt ifrån fullvärdiga subjekt. Samtidigt var de organiserade, de var kritiska mot samhällets strukturer, och de fanns med i det offentliga samtalet på ett helt annat sätt än bara tjugo år tidigare. Vid denna tid var kvinnors röster något att räkna med i det offentliga samtalet, men ändå inte röster som räknades som lika fullvärdiga och viktiga som mäns.

Adlersparre var medveten om att kvinnorörelsens ståndpunkt var ifrågasatt och kritiserad. Detta skulle kunna läsas som att de feministiska argumenten för en sexuell renare manlighet och för större intellektuell och social frihet för kvinnor i samtiden sågs som oviktiga eller svaga. Det vore dock ett misstag. Ser man på hennes artikel i ett historiskt perspektiv bör andra saker också betonas. Detta är en text av en kvinna, publicerad i en särskild tidskrift som drev kvinnofrågor. Adlersparre tvekade inte att i detalj och explicit vrida och vända på och kritiskt nedgöra argument framförda av män (och kvinnor). Kring seklets mitt hade Fredrika Bremer tvekat över om och i så fall hur hon skulle framföra sin feministiska kritik av samtiden, och tvivlade länge över om det var så klokt att göra det. Bara några få decennier senare tvivlade de kritiska kvinnorna inte längre, och de hade kanaler där de kunde göra sina röster hörda.

*David Tjeder är historiker
verksam vid Stockholms universitet.*

För vidare läsning

Gunnar Ahlström (1947), *Det moderna genombrottet i Nordens litteratur*, Stockholm: KF, och Elias Bredsdorff (1973), *Den store nordiske krig om seksualmoralen: en dokumentarisk fremstilling af sædelighetsdebatten i nordisk litteratur i 1880'erne*, Köpenhamn: Gyldendal, är trots författarnas genusblindhet och missförstånd av dåtidens kvinno- rörelse mycket informativa kring sedlighetsdebatten.

Två olika perspektiv på kvinnorörelsen och sedlighetsdebatten återfinns i Ulla Manns (1997), *Den sanna frigörelsen: Fredrika-Bremer-Förbundet 1884–1921*, Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion, och Inger Hammar (1999), *Emancipation och religion: den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860–1900*, Stockholm: Carlsson.

Prostitutionens reglementering skildras i Yvonne Svanström (2006), *Offentliga kvinnor: prostitution i Sverige 1812–1918*, Stockholm: Ordfront, och Lucy Bland (1995), *Banishing the Beast: English feminism and sexual morality 1885–1914*, London: Penguin, behandlar feminismen i England vid denna tid. Likhetera med Norden är slående.

Ett av de senaste bidragen till studiet av bredden av feministiska röster under 1880-talet är Lisbeth Stenberg (2009), *I kärlekens namn: om människosynen, den nya kvinnan och framtidens samhälle i fem litteraturredor 1881–1909*, Stockholm: Normal.

Detta är ett utdrag ur

KÖNSPOLITISKA NYCKELTEXTER I-II

ISBN 978-91-7061-107-0

red. Klara Arnberg, Fia Sundevall & David Tjeder

© Makadam förlag 2012 www.makadambok.se

Antologi i två volymer, trådhäftat mjukband i kassett –
finns i bokhandeln!